

Spis treści

WSTĘP	9
-------------	---

CZEŚĆ I

KSZTAŁTOWANIE SIĘ POCZUCIA BEZPIECZEŃSTWA A AGRESJA I PRZEMOC W OKRESIE DZIECIŃSTWA I DORASTANIA

ROZDZIAŁ 1

Anna Brzezińska

Co wiemy o tym, jak rozwija się człowiek w ciągu życia?	13
1.1. Wprowadzenie: rozwój przez całe życie	13
1.2. Podział życia człowieka na etapy	17
1.3. Zegar biologiczny i zegar społeczny	17
1.3.1. Zegar biologiczny a zmiany uniwersalne	17
1.3.2. Zegar społeczny a zmiany wspólne	18
1.3.3. Koordynacja procesu dojrzewania i oczekiwań społecznych ..	18
1.3.4. Niepunktualność wydarzeń życiowych a zakłócenie procesu rozwoju	20
1.3.5. Podstawowy warunek pomyślnego rozwoju: dopasowanie wymagań otoczenia do możliwości dziecka	21
1.4. Co dzieje się w każdym etapie życia?	22
1.5. Zadania rozwojowe okresu dzieciństwa, dorastania i dorosłości	24
1.6. Podsumowanie: współzależność rozwoju ludzi w różnym wieku	26

ROZDZIAŁ 2

Anna Brzezińska

Wczesne dzieciństwo – 1. rok życia dziecka:

szanse i zagrożenia dla rozwoju	28
2.1. Wprowadzenie: 1. rok w cyklu życia człowieka	28
2.2. Podstawowe warunki prawidłowego rozwoju w okresie wczesnego dzieciństwa	29
2.2.1. Pierwszy okres wczesnego dzieciństwa: okres noworodkowy ..	30
2.2.2. Drugi okres wczesnego dzieciństwa: okres niemowlęcy	31
2.3. Ważne kroki w rozwoju, czyli co się zmienia w 1. roku życia dziecka	34
2.4. Relacja dziecko – dorosły sprzyjająca rozwojowi dziecka	36
2.5. Podsumowanie: znaczenie osiągnięć wczesnego dzieciństwa dla dalszego rozwaju	42

ROZDZIAŁ 3

Szymon Hejmanowski i Julita Wojciechowska

Wczesne dzieciństwo – 2. i 3. rok życia dziecka: szanse i zagrożenia dla rozwaju

3.1. Wprowadzenie: 2. i 3. rok życia w cyklu życia ludzkiego	44
3.2. Osiągnięcia rozwojowe	44
3.2.1. Postęp w zakresie motoryki i rozwój mowy	44

3.2.2. Poczucie autonomii	46
3.2.3. Koordynacja własnej woli i woli innych ludzi	47
3.2.4. Poszanowanie dla norm i dociekanie ich sensu	48
3.2.5. Trening czystości	49
3.2.6. Problem ekspozycji	52
3.3. Zagrożenia dla rozwoju dziecka	53
3.3.1. Dominacja i demonstracja woli	53
3.3.2. Zawstydzanie	55
3.3.3. Zwątpienie	56
3.3.4. Skutki nadmiernej kontroli ze strony dorosłych lub jej braku	57
3.4. Podsumowanie: jak postępować z małym dzieckiem?	59

ROZDZIAŁ 4

Stawomir Jabłoński i Błażej Smykowski

Osiągnięcia i zagrożenia dla rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym	61
4.1. Wprowadzenie: lata przedszkolne w cyklu życia ludzkiego	61
4.2. Osiągnięcia rozwojowe w wieku przedszkolnym	62
4.2.1. Ogólna charakterystyka procesu rozwoju w wieku przedszkolnym	62
4.2.2. Pierwsze próby zrozumienia świata	64
4.2.3. Nastawienia społeczne	66
4.2.4. Sumienie	67
4.2.5. Opanowywanie kompetencji współpracy	68
4.2.6. Zabawa	69
4.3. Zagrożenia dla rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym	70
4.3.1. Pragnienia, zazdrość i rywalizacja	71
4.3.2. Zawłaszczanie	72
4.3.3. Wyobrażenia	72
4.3.4. Konflikt	73
4.4. Podsumowanie: ku prawidłowej socjalizacji	73

ROZDZIAŁ 5

Karolina Appelt i Stawomir Jabłoński

Osiągnięcia i zagrożenia dla rozwoju dziecka w wieku szkolnym	75
5.1. Wprowadzenie: okres szkolny w cyklu życia ludzkiego	75
5.2. Obszary zmian rozwojowych	75
5.2.1. Zmiany w sferze poznawczej	76
5.2.2. Początki refleksji i utrata dziecięcej spontaniczności	77
5.2.3. „Postawa pracy” i dążenie do realizacji ważnych celów	78
5.2.4. Uczenie się ról społecznych	78
5.2.5. Od przestrzegania umów do autonomii moralnej	80
5.2.6. Rozwój samodzielności	81
5.2.7. Potrzeba kompetencji i poczucie kompetencji	81
5.2.8. Realistyczna samoocena	82
5.3. Obszary potencjalnych zagrożeń dla rozwoju dziecka w wieku szkolnym	82
5.3.1. Kształtowanie się dojrzałości szkolnej	83
5.3.2. Gotowość dziecka do udziału w procesie uczenia się	86
5.3.3. Proces społecznego oceniania a poczucie własnej wartości	88

5.3.4. Respektowanie zasad społecznej współpracy	89
5.4. Podsumowanie: zadania dla rodziców i nauczycieli	90

ROZDZIAŁ 6

Mariola Bardziejewska, Anna Brzezińska i Szymon Hejmanowski

Osiągnięcia i zagrożenia dla rozwoju młodzieży w okresie dorastania ..	91
6.1. Wprowadzenie: podstawowe zadania rozwojowe okresu dorastania ..	91
6.2. Kształtowanie się tożsamości	92
6.3. Jak tworzyć szanse dla rozwoju w okresie dorastania?	96
6.4. Zagrożenia dla rozwoju w okresie dorastania	98
6.4.1. Wokół tożsamości negatywnej	99
6.4.2. Pragmatyzacja świadomości	102
6.4.3. Uzależnienie od alkoholu i narkotyków	104
6.5. Podsumowanie: o co toczy się gra w okresie dorastania?	105

ROZDZIAŁ 7

Anna Brzezińska

Jak rodzi się agresja?	107
7.1. Wprowadzenie: podstawowe pojęcia	107
7.2. Rodzaje przeszkód w działaniu a agresja	109
7.3. Kiedy dziecko sięga po agresję i przemoc?	113
7.4. Zachowania agresywne i stosowanie przemocy jako efekt ubogich zasobów dziecka	114
7.5. Zachowania agresywne i stosowanie przemocy jako efekt nieprawidłowej socjalizacji	116
7.6. Zachowania agresywne i stosowanie przemocy jako efekt demoralizacji ..	117
7.7. Powszechność doświadczania agresji i przemocy przez dzieci i młodzież ..	119
7.8. Podsumowanie: po co potrzebni są dorośli?	122

CZĘŚĆ II

AGRESJA I PRZEMOC

W OPINII DZIECI I MŁODZIEŻY (WYNIKI BADAŃ)

ROZDZIAŁ 8

Anna Brzezińska i Elżbieta Hornowska

Opinie dzieci i młodzieży na temat agresji i przemocy – program badań ..	127
8.1. Wprowadzenie	127
8.2. Problemy badawcze i narzędzie badań	128
8.3. Badana grupa	132

ROZDZIAŁ 9

Elżbieta Hornowska

Poczucie bezpieczeństwa dzieci i młodzieży	134
9.1. Wprowadzenie	134
9.2. Droga do szkoły i ze szkoły	135
9.3. Ogólne poczucie bezpieczeństwa	137
9.4. Sytuacje, w których uczniowie czują się najmniej bezpiecznie	140

9.5. Poczucie bezpieczeństwa a płeć	141
9.6. Poczucie bezpieczeństwa a wiek	141
9.7. Profile sytuacji a poczucie bezpieczeństwa	143
9.8. Podsumowanie	144

ROZDZIAŁ 10

Elżbieta Hornowska

Uczniowie jako ofiary i świadkowie agresji	147
10.1. Wprowadzenie	147
10.2. Jakich aktów agresji doświadczają uczniowie?	147
10.3. Akty agresji a wiek ofiary	148
10.4. Akty agresji a płeć ofiary	149
10.5. Jakie akty agresji obserwują uczniowie?	151
10.6. W jakich miejscach najczęściej dochodzi do aktów agresji?	153
10.7. Kto jest sprawcą agresji?	156
10.8. W jakim wieku była osoba sprawcy?	158
10.9. Kto jest ofiarą?	159
10.10. Podsumowanie	161

ROZDZIAŁ 11

Elżbieta Hornowska

Radzenie sobie z doświadczaniem agresji	164
11.1. Wprowadzenie	164
11.2. Komu uczniowie powiedzieli, że byli ofiarami agresji?	164
11.3. Informowanie o doznanej krzywdzie	167
11.4. Komu uczniowie powiedzieliby, że stali się ofiarami agresji?	169
11.5. Wzorce radzenia sobie z przemocą	171
11.6. Uczeń jako świadek agresji	173
11.7. Dlaczego uczniowie nie mówią nikomu, że byli ofiarami lub świadkami agresji?	174
11.8. Podsumowanie	178

ROZDZIAŁ 12

Elżbieta Hornowska

Dostępność narkotyków	181
12.1. Wprowadzenie	181
12.2. Częstość kontaktu z narkotykami i miejsca ich dostępności	181
12.3. Dostępność narkotyków a płeć	182
12.4. Zróżnicowanie uczniów ze względu na miejsca dostępności narkotyków	183
12.5. Podsumowanie	185

Anna Brzezińska i Elżbieta Hornowska

Co wynika z naszych badań i dla kogo może to być ważne?	186
--	------------

Literatura	192
-------------------------	------------